

Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції
присвяченої до 30-річчя
Навчально-наукового юридичного інституту

(м. Івано-Франківськ, 25 березня 2022 р.).

Івано-Франківськ – 2022

Редакційна колегія:

Васильєва Валентина – директорка Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, докторка юридичних наук, професорка, Заслужений юрист України

Гейнц Руслана – завідувачка кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка юридичних наук, доцентка

Банасевич Ірина – доцентка кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка юридичних наук, доцентка

Гришко Уляна – викладачка кафедри цивільного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидатка юридичних наук

Д28

Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції присвяченої до 30-річчя Навчально-наукового юридичного інституту (м. Івано-Франківськ, 25 березня 2022р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. 95 с.

У збірнику представлені тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції присвяченої до 30-річчя Навчально-наукового юридичного інституту «Договір як універсальна форма правового регулювання», яка відбулася 25 березня 2022 року на базі кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

© Прикарпатський національний
Університет імені В.Стефаника, 2022

Коструба Анатолій Володимирович

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільного права Навчально-наукового
юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені Василя
Стефаника*

ФОРМУЛА ТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Під тлумаченням ми розуміємо процес інтерпретації предмету пізнання через розкриття його сутнісних ознак. Результатом такої екзегези стає суб'єктивне формування сукупності певних суджень, усвідомлення змісту відповідного предмету.

Тлумаченням в праві є процес встановлення змісту норми права, її основної мети і соціальної спрямованості, визначення можливих наслідків її дії. Ще на початку ХХ століття Є. М. Трубецкой стверджував, що для застосування права недостатньо упевнитися в існуванні юридичної норми – потрібно встановити точний зміст тієї норми, яку потрібно застосувати .

Однак синергетичний контекст побудови правової системи сучасного світу, фактор його самоорганізованість свідчить про зміну парадигми сприйняття норми права як базового елемента в регламентації суспільних відносин.

Механізм правового регулювання в різних сферах суспільного життя (приватних або публічних відносинах), має різні прояви. Використання дуальних методів впливу на суспільні відносини визначає характер такого впливу, його зміст. Для публічного права домінуючим фактором моделі виступає імперативність в правовому регулюванні суспільних відносин, що передбачає використання правових засобів, які мають загальнообов'язковий потенціал.

У свою чергу, в сфері приватного права юридичне оформлення соціальних зв'язків між особами набуває обмежені рамки нормативного регулювання. Переважним, в такому випадку, виступає каузально-правове (індивідуальне) регулювання, під яким слід мати правовий вплив на суспільні відносини, пов'язаний з встановленням, зміною або припиненням юридичних прав і обов'язків їх учасників в індивідуальному порядку, спрямований на врегулювання конкретних ситуацій, що вимагають юридичного дозволу, і здійснюється шляхом вчинення односторонніх правомірних юридично значущих дій, укладення договорів, вчинення правочинів тощо. Його правовими засобами виступають ненормативні регулятори, основне місце серед яких займає договір. Наведене дає підстави стверджувати, що поряд з правовою нормою правовим засобом забезпечення дії механізму правового регулювання суспільних відносин виступають alter-нормативні регулятори.

Важливо зауважити, що диспозитивність цивільно-правового регулювання суспільних відносин дає їх учаснику можливість самостійно визначити предмет і засоби правової регламентації відносин, сторони повинні укласти (стаття 6 Цивільного кодексу України). Як форма вирішення соціальних конфліктів в розвиненому суспільстві договір є основним юридичним засобом, який опосередковує базисні соціальні та економічні відносини на засадах справедливості, добросовісності та розумності. Його унікальність полягає в тому, що він надає можливості учасникам цивільних правовідносин закріпити в собі об'єктивні та суб'єктивні підстави розвитку зобов'язальних правовідносин, з настанням яких пов'язується виникнення, зміна або припинення прав, обов'язків або навіть нових цивільних правовідносин між сторонами.

З наведеного вбачається, що в процесі правореалізації інтерпретації свого змісту вимагають не тільки правові норми, але й інші регулятори правових відносин, одним з яких є договір (стаття 213 Цивільного кодексу України). Отже, питання щодо тлумачення змісту правочинів мають як теоретичне, так і практичне значення.

Однак, на відміну від відомих способів тлумачення, які використовуються для інтерпретації змісту правових норм, тлумачення змісту договору відбувається на іншому методологічному підґрунті. Такі способи тлумачення правових норм як граматичне, логічне, історичне, телеологічне тощо розкривають об'єктивну сутність права. За межами такої інтерпретації залишаються суб'єктивні фактори сприйняття змісту правової норми. Це не випадково, отже норма права є загально обов'язковою, що виключає будь-яку суб'єктивність як в процесі її формуванні, так і в процесі сприйняття її змісту.

В свою чергу, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. В його основі узгоджене волевиявлення сторін. В такому разі інтерпретація змісту договору виключає будь-яке об'єктивне сприйняття його змісту. Тлумачення змісту договору є суб'єктивним, передбачає встановлення дійсного волевиявлення його сторін. При інтерпретації його змісту, основна ідея полягає в проведенні нахилу в бік закріплення поведінки і наміру звичайної розумної людини, що відповідає уявленню про порядного члена громадянського суспільства (стаття 213 Цивільного кодексу України).

В доктрині права при тлумаченні договорів виходять з того, що кожне положення договору повинно тлумачитися з урахуванням всіх інших положень незалежно від їх розташування у тексті договору. Так, незрозумілі положення повинні тлумачитися в такому сенсі, який надає їм дійсності, а не перетворює їх в недійсні. З двох можливих тлумачень перевагу слід віддавати тому тлумаченню, яке найбільшою мірою узгоджується з природою договору, волею сторін на його укладення і виконання. При тлумаченні двозначних положень слід керуватися звичаєм та торговельним звичаєм тієї країни, де був укладений такий договір.

Звідси, серед основних положень одне з перших місць належить **принципу автентичності**. Він означає, що мета, зміст, умови договору, всі процедури, пов'язані з його виконанням, здійснюються за повною принциповою згодою сторін договору. Автентичне тлумачення може бути втілене в з'ясуванні змісту термінів у тексті договору, в додатках до нього, інших документах, що супроводжують договірний процес (заяви, декларації, протоколи тощо).

Наступним принципом, на думку автора, що впливає з автентичності, є **принцип волевиявлення сторін**, тобто їх намір досягти певного результату, який фіксує правдиву волю, намір, бажання, устремління сторін. У разі цього, в процесі тлумачення важливо з'ясувати те, наскільки бажання і наміри об'єктивно відображені у змісті договору.

Ще один важливий принцип тлумачення – **єдності предмета і мети договору**. Тобто, в предметі договору його мета має розкриватися у всіх її складових. Отже, це співвідношення мети і предмета договору вказує на те, що мета є головною категорією, від якої залежить результативність виконання договору.

За допомогою встановлених способів тлумачення можливо з'ясувати сенс договору, встановити наміри його сторін та визначити мету, які прагнуть сторони. Проте, усунути протиріччя змісту та прогалини індивідуального правового регулювання важко. Їх подолання забезпечується іншим юридичним інструментарієм. Одним з таких є інтерпретація змісту правочину по формулі **contra proferentem** (*слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав*).

Особа, яка включила ту чи іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. Це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою.

Цей принцип інтерпретації змісту правочинів, в останні часи отримав розгалуженого застосування в сфері судової правотворчості. Прикладом тому постанова Верховного Суду від 12 травня 2021 року у справі № 310/9140/19 в яких послідовно відображена позиція врахування фактору внутрішнього волевиявлення сторони договору в процесі інтерпретації його змісту.

Розвитком цієї ідеї стає **принцип do ut des, do ut facias – facias ut des, facio ut facias** (*даю, щоб ти дав, даю, щоб ти зробив – роблю, щоб ти дав, роблю, щоб ти зробив*), що передбачає еквівалентність зустрічного задоволення, сутність суб'єктивного волевиявлення сторони.

Третьою формулою тлумачення є формула **a fortiori** (*від більшого до меншого і від меншого до більшого*). За допомогою такої формули розкривається наступний принцип інтерпретації: 1) особа, яка управлена чи зобов'язана до більшого, є управленою чи зобов'язаною до меншого; 2) особі, якій заборонено менше, заборонено і більше; 3) те, що є необхідним для меншого, є необхідним для більшого. Прикладом застосування формули може

статі інтерпретація змісту правочину, яким встановлено правило звільнення від відповідальності наймача за повернення речі в гіршому стані ніж отримано, що обумовлено упущенням наймодавця. В такому разі навмисні дії наймодавця щодо погіршення стану речі також стають умовою такого звільнення.

Тлумачення змісту правочину передбачає диференціацію та єдність загальних вимог до тлумачення норм права і специфіку індивідуального правового регулювання суспільних відносин, в основі якого договір. Звичайні способи тлумачення правових норм складають один сегмент інтерпретації змісту договору. Другим не менш важливим стає тлумачення змісту правочину на основі формули інтерпретації *contra proferentem*, а *fortiori*, а також формула еквівалентності зустрічного задоволення, що потребує свого комплексного застосування.

Харитонов Євген Олегович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Харитонова Олена Іванівна

докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондентка НАПрН України, завідувачка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАСАДИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Заявлена тема дослідження, передовсім, потребує спеціального пояснення терміно-поняття «війна», що вживається тут для позначення сукупності чинників, які впливають на засади договірною регулювання цивільних відносин.

Слід зауважити, що у міжнародних документах не просліджується чітка концепція визначення поняття «війна». Є розбіжності і у вживанні термінології. Так, у Гаазьких конвенціях 1907 року йдеться про застосування норм права «на випадок війни». У Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року використовується термін «війна». У Женевських конвенціях 1949 року поряд з терміном «війна» використовуються позначення «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). При цьому більшість дослідників вважає, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає поняття «війна». (хоча не кожний збройний конфлікт можна називати війною). Початок війни - це момент фактичного відкриття воєнних дій

Наукове видання

ДОГОВІР ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції
присвяченої до 30-річчя
Навчально-наукового юридичного інституту
(*м. Івано-Франківськ, 25 березня 2022 р.*)

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка: Ігор КОЗИЧ
Правка: Уляна ГРИШКО

Підписано до друку 10.04.22 Формат 60x84/16. Папір офсетний.
ум.друк.арк. 20,5 Наклад 100 прим. Зам. №14/20-21.

Віддруковано в навчально-науковому юридичному інституті ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» 76018,
м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а e-mail: lawdept@pu.if.ua